

شناسایی نقوش گلیم گیلان و کاربرد آن در طراحی لباس فرم اداری زنانه و مردانه

نوع مقاله: پژوهشی

سپیده نصرتی لیالمانی*
عطیه یوزباشی**

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۱/۱۷ تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۴/۲۱

چکیده

گلیم گیلان، یکی از کهن‌ترین و اصیل‌ترین صنایع دستی ایران است که زندگی مردم منطقه در آن با اشکال نمادین، نقوش حیوانی، گیاهی، انسانی و انتزاعی و نقش اشیاء به خوبی جلوه‌گر شده است. پوشاک، در طول تاریخ نشان‌دهنده فرهنگ، شخصیت و مقام افراد بوده و به دلیل اهمیت زیاد در زندگی مردم، گاه ریشه در سنت و باور مردم داشته است. هدف از این پژوهش، شناسایی قابلیت‌های برجسته زیباشناسی در گلیم گیلان و فراهم ساختن موقعیتی است که بتوان از این طرح‌ها و نقوش قدیمی و سنتی در طراحی پوشاک مدرن و در قالب لباس فرم اداری بهره جست. پژوهش حاضر در پی پاسخ‌گویی به این پرسش‌ها بوده است: آیا نقوش به کار گرفته شده در گلیم گیلان، قابلیت کاربرد در پوشاک به ویژه فرم اداری زنانه و مردانه را دارند؟ آیا طراحی این پوشاک فقط در این منطقه کاربرد دارد؟ جامعه آماری تحقیق، نقوش گلیم گیلان و حجم نمونه، ۲۸ گلیم می‌باشد. به استناد مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی و با روش توصیفی-تحلیلی و شیوه مطالعه کیفی، این طرح‌ها و نقوش، به مثابه دایره‌المعارفی نانوشته از نمادهای محلی تاریخی، می‌توانند در بالندگی و توسعه دیگر هنرهای نیز مؤثر واقع شوند. پس از بررسی جنبه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی صنعت هنر گلیم و ضمن مطالعه موقعیت و جایگاه آن، الگوهای پرکاربرد آن استخراج و قابلیت به‌کارگیری آنها در پنج نمونه از پوشاک در فرم ست اداری زنانه و مردانه ارائه شد. این طرح‌ها، با در نظر گرفتن کلیه جوانب فرهنگی، تاریخی، آیین‌ها و مراسم مردم گیلان انتخاب شده‌اند. نتیجه پژوهش، گویای آن است که نقوش گلیم گیلان با محیط طبیعی منطقه هماهنگی دارند که در طی هزاران سال شکل گرفته و به تکامل رسیده است. با کاربرد این نقوش سنتی در طراحی لباس، تلاش شده است تغییراتی در پوشاک مدرن با ماهیت رسمی و اداری ایجاد گردد.

کلیدواژه‌ها:

گلیم گیلان، نقوش گلیم، طراحی لباس، ست لباس، فرم اداری.

صناعات
هنرهای ایران

سال سوم، شماره ۱، بهار و تابستان ۹۹

(صفحات ۶۳-۷۹) ۶۳

* کارشناس ارشد ارتباط تصویری، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

** دانشجوی دکتری پژوهش هنر، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، تهران، ایران (نویسنده مسئول). پست الکترونیک: atiehyoubashi@yahoo.com

۱. مقدمه

گلیم گیلان، تا حد زیادی توسط کارآموختگانی از شهرهای تالش و آستارا توسعه داده شده ولی ویژگی‌های محلی در آن خودنمایی می‌کند. یکی از دلایل توسعه گلیم‌بافی در گیلان، رونق دامداری در استان است. از این نظر، شهرهایی مانند تالش، آستارا، آستانه، رضوانشهر، رشت و لاهیجان رونق زیادتری داشته‌اند. گلیم گیلان به دلایلی هنوز پا به مرحله صنعتی شدن نگذاشته و در حد یک متاع محلی قابل عرضه در فروشگاه‌های محلی محدود مانده است. هرچند که در گذشته، کاربرد خانگی چشم‌گیری داشته است. تقریباً در همه صنایع دستی استان گیلان از جمله گلیم، می‌توان سرزندگی، شادابی و حضور چشم‌نواز رنگ‌ها را در قالب اشکال و نمودهای طبیعی بازیابی کرد. نقوش گلیم گیلان با ویژگی‌هایی نظیر چشم‌نوازی، هماهنگی و تناسب بین رنگ و فرم، ترکیب‌بندی قرینه، بیان تجربیدی نقوش، سادگی و بی‌پیرایگی در عین معناگرایی، قابل توصیف هستند. این نقوش، غالباً منعکس‌کننده شرایط محلی و اقلیمی و همچنین علایق و باورهای بافندگان می‌باشند و از ظرافت و تنوع گسترده‌ای برخوردار می‌باشند. نقوش گلیم گیلان به‌طور کلی به شکل شکسته می‌باشد و در غالب نقوش حیوانی، گیاهی، اشیاء، انسانی و انتزاعی مشاهده می‌شود. قابلیت‌های برجسته زیباشناسی در گلیم گیلان، موقعیتی را فراهم می‌سازد که بتوان ضمن امروزی بودن، از طرح و نقش سنتی نیز در طراحی فرم لباس زنانه و مردانه و سایر ملزومات زندگی مدرن بهره جست. طراحی پوشاک در هر منطقه، ریشه در سنت‌ها و باورهای آن مردم دارد. بدیهی است که طراحی لباس‌های مدرن هم‌چون ست اداری زنانه و مردانه نیز باید بر اساس عناصر فرهنگی و سنتی آن منطقه صورت گیرد. با توجه به پدیده مدرنیسم و استحاله سنت‌های فرهنگی در آن، نیاز به یوایی در طراحی لباس سنتی منطقه احساس می‌شود. بدیهی است که هرگونه تغییر و تحولی، می‌بایست از یک سو بر مبنای عناصر فرهنگی منطقه باشد و از دیگر سو، قابلیت انطباق با زندگی نوین و به‌ویژه حضور کنش‌گرانه زن در جامعه را داشته باشد. جستار حاضر به پاسخگویی این پرسش‌ها برمی‌آید: آیا نقوش به‌کار گرفته شده در گلیم گیلان، قابلیت کاربرد در پوشاک به ویژه ست اداری زنانه و مردانه را دارند؟ آیا طراحی این پوشاک فقط در این منطقه کاربرد دارد؟

۲. پیشینه پژوهش

پیرامون طرح و نقش گلیم مناطق مختلف، پژوهش‌های درخور فراوانی صورت گرفته که بسیاری از آنها، گلیم‌های نواحی مختلف ایران و خارج از ایران را مورد توجه قرار داده‌اند. اولین تفاوت پژوهش حاضر در مقایسه با پژوهش‌های صورت گرفته در راستای موضوع مقاله، انسجام دسته‌بندی گلیم گیلان به دو دسته طرح و نقش و پرهیز از هرگونه پیچیدگی و گستردگی در تقسیم‌بندی‌ها می‌باشد. قاسمی اندرود (۱۳۸۹) در کتاب *نقش و رنگ دستبافته‌های تالش*، رایج‌ترین نقش‌های گلیم گیلان را به ۱۰ گروه و هر یک از آنها را به زیرگروه‌های دیگری تقسیم نموده است. یآوری (۱۳۸۹) در کتاب *شناخت گلیم و گلیم‌مانده‌های ایران* به تعاریف گلیم، انواع گلیم و گلیم‌مانده‌های مناطق مختلف ایران پرداخته و آنها را در گونه‌های مختلفی چون گلیم‌های ساده، گلیم‌های یک‌ر، زیلو و گبه شناسایی کرده است. شادقزوینی (۱۳۸۸) در مقاله «تنوع نقش در گلیم‌های دست‌بافت گیلان»، نقوش گلیم گیلان را در ۳ دسته انتزاعی، تزیینی و تصویری قرار داده است و سپس آنها را به ۵ گروه هندسی، گیاهی، حیوانی، اشیاء و انسانی تقسیم کرده و هر یک از آنها را نیز به زیرگروه‌هایی تقسیم کرده است. محمدی (۱۳۹۳)، نیز در پایان‌نامه خود با عنوان «مطالعه تطبیقی نقوش دست‌بافته‌های استان گیلان (چادرشب، گلیم و جوراب)» نقوش گلیم را ابتدا به دو دسته هندسی و طبیعی تقسیم نموده و سپس آنها را در ۷ گروه انسانی، حیوانی، گیاهی، اشیاء، انتزاعی، سماوی و محیط پیرامون جای داده است و هر یک از آنها را نیز به زیرگروه‌های دیگری تقسیم کرده است. دومین تفاوت پژوهش حاضر این است که در هیچ یک از این منابع، سخنی از طرح گلیم گیلان به میان نیامده است. در پژوهش حاضر، با تحقیق میدانی و البته مطالعه دیگر آثار مکتوب در این راستا از جمله پایان‌نامه طول‌گیلانی (۱۳۹۳) با عنوان «تأثیر آمیخته بازاریابی با تأکید بر ویژگی‌های هنری محصول بر قصد خرید (شواهدی از گلیم گیلان)»، دسته‌بندی دقیق‌تری در جهت تقسیم‌بندی گلیم گیلان به دو گروه طرح و نقش صورت گرفت که شامل ۵ طرح واگیره‌ای، قابی، ترنج‌دار، محرمات و تصویری و

۵ نقش انتزاعی، اشیاء، حیوانی، گیاهی و انسانی می‌باشد. اما تفاوت این پژوهش با پایان‌نامه مذکور در این است که زیرمجموعه‌های هر یک از ۵ طرح گلیم آورده شده است و هر یک از آنها براساس نقش بررسی گردیده‌اند که نشان می‌دهد بیش‌ترین تعدد نقوش، مربوط به نقوش انتزاعی بوده است. تفاوت سوم این پژوهش با منابع پیشین در کاربرد نقوش گلیم گیلان می‌باشد. منابع پیشین، بیش‌تر در راستای تعریف و تطبیق نقوش و اثرگذاری آنها بر بازاریابی انجام پذیرفته‌اند. در این پژوهش با توجه به دارا بودن ویژگی‌های زیباشناسی و تجسمی هر یک از نقوش هم‌چون فرم، ریتم و انتزاع، از آنها در طراحی پوشاک (ست فرم اداری زنانه و مردانه) استفاده شده است تا این هنر سنتی در بیان هنری مدرن نیز به کار گرفته شود.

۳. روش پژوهش

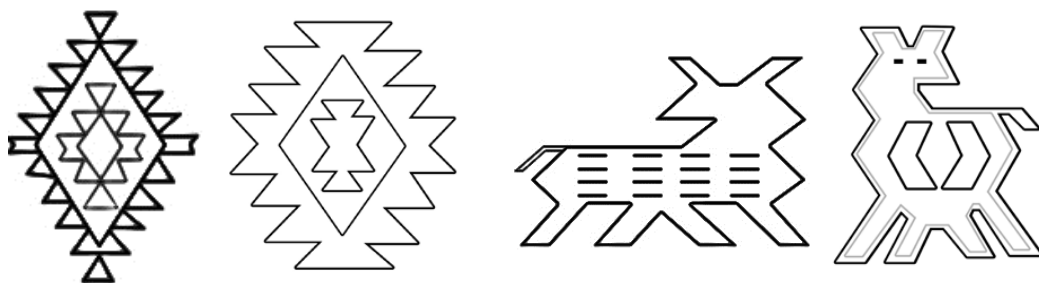
جستار حاضر، بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی صورت گرفته است و روش تحقیق به صورت توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری پژوهش، نقوش گلیم گیلان است. روش نمونه‌گیری به شکل غیرتصادفی (انتخابی) با حجم نمونه ۲۸ گلیم است و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات کیفی است. گلیم گیلان به لحاظ طرح به دو دسته طرح بر اساس ساختار و طرح بر اساس نقش، دسته‌بندی شده است. پس از دسته‌بندی نقوش در ۵ گروه حیوانی، گیاهی، اشیاء، انسانی و انتزاعی، در طراحی فرم اداری هر ست لباس تنها از یک نقش استفاده شده و در پایان یک ست لباس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در طراحی لباس‌ها نیز دقت لازم صورت گرفته تا افزون بر دارا بودن جنبه سنتی و زیبایی، مسأله هم‌خوانی و هماهنگی آنها با فرهنگ محلی، مراسم و آیین‌های قومی و خانوادگی رعایت شود و استفاده از آن در مکان‌های عمومی و سطح جامعه، مطلوب و پسندیده باشد.

۴. معرفی گلیم گیلان

با دقت در نقوش هنری صنایع‌دستی معاصر گیلان هنوز هم می‌توان تداوم نقوش مشابه آثار ماقبل تاریخ را بر دست‌یافته‌ها و ساخته‌های این منطقه دید. تصاویری با نماد پرنده، بز و گاو که امروزه روی گلیم، چادرش یا جوراب پشمی به تصویر درمی‌آیند، ریشه در نقوش کهن دارند. نقوش به‌کار رفته در گلیم گیلان، کاملاً متأثر از نقش‌مایه‌های گلیم اردبیل است اما طرح‌های آن، متمایز است (تصاویر ۱ و ۲). بافنده گیلانی این نقوش را در ترکیب‌های جدیدی از نقش و رنگ به‌کار برده و طرح‌های متفاوتی را ارائه می‌دهد (طول گیلانی ۱۳۹۳، ۴۰). نقوش گلیم گیلان، ذهنی بوده و از نسلی به نسل دیگر به ارث رسیده است. هنرمندان این خطه با الهام از عناصر طبیعی، نقوش گلیم را خلق کرده و آنها را به‌صورت تجریدی، ساده و بی‌پیرایه به‌کار برده‌اند. نقش و نگار گلیم گیلان ضمن این‌که ظاهری عینی و طبیعت‌گرایانه دارد مملو از تمثیل، استعاره و رمز و رازهای جهان معنوی بوده و بازتاب آمال و آرزوهای بلند انسان است به‌گونه‌ای که می‌توان آن را رسانه ثبت اعتقادات، ایمان‌ها و باورهای بافندگان دانست که مباحث عمیق مردم‌شناسی و زیباشناسی هنر عامیانه را در خود نهفته دارند و هم‌چون گنج پنهانی‌اند که در این دستباف‌ها دیده می‌شوند. بدون شک، تنوع این نقوش برگرفته از محیط و فضای زندگی مردم گیلان است و از دانایی و تبحر هنرمند خبر می‌دهد که روح خود را با طبیعت وجودش در این طرح و نقش‌ها متجلی ساخته است. به عبارت دیگر، این نقوش، مبین ذهن خلاق و ژرفای اندیشه بافندگان است و شناخت این نقش‌مایه‌ها و طرح‌ها باعث می‌شود تا اعتقادات مذهبی، اسطوره‌ها و آداب و رسوم این مردم بهتر شناخته شود. به یقین، هدف از خلق نقوش در گلیم، تنها جنبه کاربردی و هم‌چنین بیان زیبایی و تزئین نبوده است بلکه بیان و مفهومی متعالی در درون خود نهفته دارد. با بررسی نقوش گلیم گیلان به این مهم می‌توان رسید که اغلب استادکاران و بافندگان گلیم، علاوه بر جنبه زیبایی و تزئینی اثر به بیان باورها، عقاید، علایق و افکار خود پرداخته‌اند. آستارا و تالش، از عمده‌ترین مناطق بافت گلیم گیلان هستند. این هنر به عنوان یکی از غنی‌ترین صنایع‌دستی گیلان، به‌صورت خانگی تولید می‌شود.

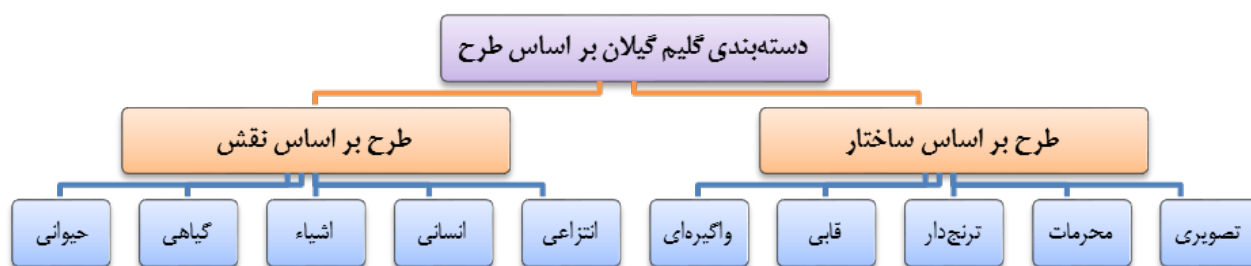
می‌توان گلیم گیلان را به لحاظ طرح به دو دسته طرح بر اساس ساختار و طرح بر اساس نقش دسته‌بندی کرد

(نمودار ۱). دسته اول، شامل پنج گروه واگیره‌ای، قابی، ترنج‌دار، محرمات، تصویری و گروه دوم، شامل پنج دسته حیوانی، گیاهی، اشیاء، انسانی، و انتزاعی می‌باشد.

تصویر ۲: نقش آینه گل در گلیم گیلان و اردبیل (راست) گلیم گیلان، چپ) گلیم اردبیل (نگارندگان).

تصویر ۱: نقش بز در گلیم گیلان و اردبیل (راست) گلیم گیلان، چپ) گلیم اردبیل (نگارندگان).

نمودار ۱. دسته‌بندی گلیم گیلان بر اساس طرح (نگارندگان).

۵- طرح گلیم گیلان بر اساس ساختار

طرح به مفهوم بنیان چیزی را ریختن است و عبارت است از ترکیب‌بندی کلی و ایجاد نظم و قاعده بین اجزای یک اثر هنری. به بیان ساده‌تر می‌توان گفت بیان بصری و عینی یک دست‌یافته است که دارای فرم و ساختمان و ساختار کلی می‌باشد (اربابی ۱۳۸۷، ۶۴). تقسیم‌بندی گلیم گیلان بر اساس ساختار، کار دشواری است و تقسیماتی که تاکنون در این حوزه صورت گرفته دارای نواقصی می‌باشد. اما آن چه واضح، مبرهن و قابل استناد می‌باشد، تقسیم‌بندی نقوش بر اساس طرح به پنج گروه واگیره‌ای، قابی، محرمات یا راه‌راه، ترنج‌دار و تصویری می‌باشد (طول‌گیلانی ۱۳۹۳، ۵۶). در جدول (۱) زیر مجموعه هر یک از پنج طرح واگیره‌ای، قابی، ترنج‌دار، محرمات و تصویری معرفی و در قالب تصویر نشان داده شده و سپس در گروه‌هایی از نقوش حیوانی، گیاهی، اشیاء، انسانی و انتزاعی دسته‌بندی شده‌اند. نتیجه دسته‌بندی حاکی از آن است که بیش‌ترین طرح ساختاری گلیم گیلان در گروه انتزاعی جای دارد. طرح قابی و محرمات از جمله طرح‌هایی هستند که از لحاظ ساختاری تمام زیرمجموعه آنها در گروه انتزاعی جای می‌گیرند. شرح مختصری از پنج طرح گلیم گیلان بدین قرار می‌باشد:

(۱) واگیره‌ای: طرح‌های واگیره‌ای، بزرگ‌ترین گروه طرح‌های گلیم گیلان را تشکیل می‌دهند و دلیل این نام‌گذاری این است که ساختار اصلی این گلیم‌ها از تکرار بی‌وقفه یک نقش مایه اصلی در متن گلیم تشکیل می‌شود که به واسطه رنگ متن یکسان به یکدیگر می‌پیوندند. در این طرح، گاه نقش مایه‌های اصلی تنها از یک رنگ یکسان برخوردار می‌باشند و گاهی نیز هر ردیف عرضی از رنگ‌های متفاوتی تشکیل می‌شود. هم‌چنین برای پر کردن فضاهای منفی، از برخی نقوش فرعی استفاده می‌شود و در مواردی نیز، فضاهای منفی خالی باقی می‌مانند.

۲) قایی: تکرار قاب‌ها در اشکال مختلف هندسی از جمله لوزی و شش ضلعی منجر به طرح‌های قایی می‌گردد. در این نوع گلیم، در قاب‌ها از رنگ‌های متنوعی استفاده می‌شود. بنابراین، رنگ از عناصر مهم این طرح گلیم می‌باشد. به دلیل این که رنگ‌ها در کنار یکدیگر نمود و جلوه پیدا می‌کنند، هم‌جواری رنگ‌های متنوع در این طرح می‌تواند به زیبایی هرچه بیش‌تر گلیم کمک کند و به چشم مخاطب برسد.

۳) ترنج‌دار: طرح ترنج‌دار در گلیم گیلان بر اساس تعداد کاربرد ترنج‌ها به سه نوع تک ترنج، دو ترنج و سه ترنج قابل تقسیم است. این ترنج‌ها معمولاً به صورت متصل و منفصل در زمینه نقش اندازی می‌شوند و نقوش فرعی فضای اطراف آنها را پر می‌کنند. این نوع از گلیم در اقلیت قرار دارند. ترنج‌های به‌کار رفته در این گلیم بر اساس شکل هندسی خود، به دو دسته ترنج لوزی‌شکل و ترنج چندضلعی تقسیم‌بندی می‌شوند.

۴) محرمات: طرحی راه‌راه که بر اساس آن، متن گلیم در جهت طولی، عرضی، مورب و ۷ مانند به چند نوار موازی تقسیم می‌شود. چنان‌چه در گلیمی با این طرح در هر نوار، نقش متفاوتی وجود داشته باشد پهنای نوارها متفاوت بوده اما نوارهایی که از یک نقش مایه پیروی می‌کنند پهنای یکسان دارند.

۵) تصویری: مقصود از واژه تصویری در این نوع از گلیم، تصویر انسان می‌باشد. در گذشته، استفاده از نقوش انسانی در گلیم‌های گیلان با اقبال روبه‌رو نبوده است و این نقوش، مورد استفاده گلیم‌بافان این خطه قرار نمی‌گرفت و هم‌چنین در بین نقش مایه‌های گلیم سایر مناطق نیز جایی نداشته است. اما امروزه، تصاویر انسان در بین نقش مایه‌های گلیم جای پیدا کرده است و بیش‌تر، شامل تصویر دختران می‌باشند. اما در برخی موارد، گلیم‌هایی با تصاویر پسران نیز بافته شده‌اند. این نقوش کاملاً تجربیدی بوده و به صورت منفرد و گاه چندتایی به‌کار گرفته شده‌اند.

جدول ۱. دسته‌بندی طرح گلیم گیلان بر اساس ساختار (نگارندگان).

واگیرهای				
انگور یا ترازو - انتزاعی	آینه گل - انتزاعی	شاخ - انتزاعی	تخته‌ای - انتزاعی	طرح قالیچه‌ای - انتزاعی
				
گل لاله - گیاهی	پروانه - حیوانی	گلدانی - اشیاء	سماور - اشیاء	
				

قابی

لوزی + شش ضلعی - انتزاعی

گادوش - انتزاعی

شش ضلعی + خرچنگ -
انتزاعی

شش ضلعی + سربازی - انتزاعی

لوزی + بوته - انتزاعی

لوزی + سربازی - انتزاعی

لوزی + انگشتی - انتزاعی

لوزی + پروانه - انتزاعی

ترنج دار

ترنج باکو - انتزاعی

ترنج قالیچه - انتزاعی

ترنج خلیلی - انتزاعی

ترنج بوته ای - انتزاعی

شکارگاه سه ترنج - حیوانی

شکارگاه تک ترنج - حیوانی

محرمات

بوته‌ای- انتزاعی   بختیاری- انتزاعی   شانه‌ای- انتزاعی   نوارهای متفاوت- انتزاعی   نوارهای عمودی- انتزاعی   نوارهای ۷ مانند- انتزاعی

کاج

نمونه‌ای یافت نشد

تصویری

انسانی- انسانی

۶. گلیم گیلان بر اساس نقش

یک نقش به تنهایی می‌تواند دارای ویژگی، شخصیت و مفهوم باشد. در معنایی دیگر، نقش عبارت از عناصری است که به صورت مجزا یا در ارتباط با یکدیگر، شاکله کلی یک اثر من جمله دست‌بافته‌هایی هم‌چون گلیم را در ساختار و قالب طرح به‌وجود می‌آورد (اربابی ۱۳۸۷، ۶۴). نوع نقوش در گلیم‌های گیلانی بسیار زیاد است و از ادغام برخی از این نقوش می‌توان در جهت ابداع نقوش جدیدتر بهره جست. اما آن‌چه مسلم است، امروزه نقوش گلیم گیلان را در ۵ دسته می‌توان تقسیم‌بندی کرد (جدول ۲). این تقسیمات عبارت‌اند از: نقوش حیوانی، گیاهی، اشیاء، انسانی و انتزاعی.

جدول ۲. دسته‌بندی گلیم گیلان بر اساس نقش (نگارندگان).

انواع نقوش	حیوانی	چهارپایان بندپایان پرنندگان خزندگان آبزیان	گاو، اسب، آهو، گربه، سگ، گوزن، شغال، شیر، خرگوش، ببر خرچنگ پروانه، اردک، غاز، کبوتر، شانه‌بهر، طاووس، گنجشک، جوجه، خروس، کلاغ مار، لاک‌پشت ماهی
	گیاهی	درخت و گل برگ میوه	کاج، سرو (بته‌جقه)، لاله برگ سیب نوت فرنگی
	اشیاء	وسایل روزمره	دوک، گلدان، شانه، بیل، صندوق
	انسانی	دختر- پسر	
	انتزاعی		آئینه، سربازی، اس (s)، تخته‌ای، نقش شاخ، انگشتی، آئینه گل، خلیل، خرچنگی یا شش ضلعی، سینی

الف) نقوش حیوانی

از روزگاران دور، نقوش حیوانی در باورها و اعتقادات مردم نقش به‌سزایی داشته است و به این دلیل، تصویر حیوانات را بر دیوار غارها، سفال‌ها، مهرها و دیگر آثار نقش می‌کردند. در این میان، گلیم‌بافان نیز برای انتقال افکار و اندیشه‌های خود به نسل‌های دیگر، در دست‌بافته‌های خود از نقوش حیوانی بهره می‌بردند. بیش‌ترین نقش حیوانی به‌کار رفته در گلیم گیلان مربوط به چهارپایان است. دلیل اصلی آن، ارتباط بسیار نزدیک مردم بومی این خطه با حیوانات است. حیوانات اهلی، نقش مهمی در تأمین خوراک، پوشاک، حمل و نقل و سایر امور زندگی مردم بومی بازی می‌کنند. از جمله حیواناتی که به کرات در گلیم گیلان به‌کار برده شده‌اند، گاو، اسب، بز، گوسفند، سگ، گربه، گوزن، گرگ، شغال و شیر را می‌توان نام برد. این حیوانات در زمانی نه‌چندان دور در زندگی مردم گیلان نقش بسیار مهمی داشتند، یا از آنها ارتزاق می‌کردند و یا برای آنان تداعی گر خصلت‌هایی چون وفاداری، خشونت یا درنده‌خویی بودند. به همین جهت، کاربرد این نقوش، بیش از جنبه زیبایی آن، نماد و نشانه‌ای از یک مفهوم معنوی بوده است (شادقزوینی ۱۳۸۸، ۱۱). نقوش شکل‌گرفته در این راستا، کاملاً آبیستره بوده و در برخی موارد، شباهتی به واقعیت حیوان ندارند.

ب) نقوش گیاهی

فرهنگ بومی گیلانیان، برانگیخته از فضای جغرافیایی سرسبز منطقه است و استادکاران گیلانی از نقوش گیاهی در دست‌بافته‌های خویش استفاده می‌کنند. درخت و گیاه به دلیل کرامت آن و برطرف نمودن برخی نیازهای بشری در بین گیلانیان اهمیت خاصی دارد. درخت‌های سرخس، کاج، سرو، درخت نمادین زندگی^۲ و هم‌چنین گلبرگ، گل پامچال، برگ انگور، گل‌ابی و سیب از جمله رایج‌ترین نقش‌مایه‌های هنرمندان این منطقه هستند. تنوع گلیم‌هایی با نقوش گیاهی نسبت به نقوش حیوانی کمتر می‌باشد اما در گیلان تعداد این نوع گلیم‌ها از گلیم‌هایی با نقش حیوانی بیش‌تر است و مورد استقبال افزون‌تر گلیم‌بافان قرار گرفته است. استادکار گیلانی به دلیل اینکه هر روزه با طبیعت بکر گیلان روبارو می‌شود، تمایل پیدا می‌کند که از گل و گیاه در گلیم استفاده نماید. نقوش گیاهی در گلیم گیلان با حداقل اشکال بافته شده و دارای ساختاری کاملاً انتزاعی می‌باشند. این نقوش تنها بخشی از گیاه را در ذهن مخاطب متبادر می‌کنند و عین واقعیت نیستند.

ج) نقوش اشیاء

هنرمندان گیلانی از اشیای پیرامون خود نیز الهام گرفته و آنها را به‌صورت کاملاً ساده و البته تجریدی در دست‌بافته‌های خود تصویر می‌کنند. نقش‌مایه‌های اشیاء روزمره‌ای مانند: دوک، گلدان، سماور، پارچ، شانه و چلچراغ در انواع هنرها به صورت متفاوت و متناسب با جنسیت آثار جلوه‌گر شده‌اند که از آن میان، نقوش گلدانی بیش‌تر مورد اقبال هنرمندان گیلانی قرار گرفته است. تطبیق اشیاء بافته‌شده در گلیم‌ها با نوع واقعی دشوار است زیرا کاملاً ساده‌سازی شده‌اند و بیش‌تر به اشکال هندسی و انتزاعی شباهت دارند.

د) نقوش انسانی

مهم‌ترین تحولی که در سال‌های اخیر در عرصه طرح و نقش گلیم گیلان ظهور یافته است، استفاده از تصویر انسان است (اکبری، صنوبر، و طول گیلانی ۱۳۹۵، ۴۳۹). در میان نقوش به‌کار رفته در گلیم گیلان، نقش‌مایه انسان به ندرت دیده می‌شود. این نقوش اغلب در تالش و توسط یک استادکار به‌کار گرفته شده و نمایانگر نقش دختران و بانوان گیلانی است. در این نقوش، دختران راست قامت با لباس‌های غیر محلی و بدون پوشش سر دیده می‌شوند که روی بلوز و دامن آنها نقوش متنوعی از حیوانات، میوه‌ها و نقوش تجریدی دیگر دیده می‌شود (همان‌جا). این نقوش بیش‌تر به صورت انتزاعی بوده و در مرکز کار و در دل نقوش بافته می‌شوند و به دلیل اینکه بافندگان بیش‌تر زنان و دختران هستند، نقوش انسانی، غالباً مؤنث می‌باشند.

ه) نقوش انتزاعی

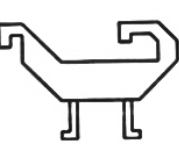

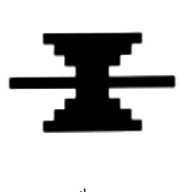

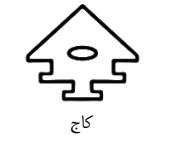

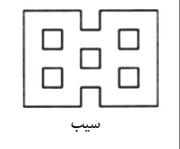

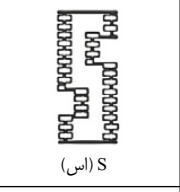

نقوش انتزاعی، از پرکاربردترین و متنوع‌ترین نقوش موجود بر گلیم گیلان هستند. این نقوش، برخوردار از معنایی نمادین هستند که یا به‌عنوان آرایه‌های متن و حاشیه و به صورت مکرر استفاده شده و یا به‌عنوان نقش‌مایه اصلی و کانونی

گلیم به کار می‌روند (رستمی و قاسمی ۱۳۹۵، ۵). یکی از شاخص‌ترین نقوش به کار برده شده در گلیم گیلان، نقوش انتزاعی هندسی است. شایع‌ترین نقش مایه‌های انتزاعی صنایع دستی گیلان، در اشکال متنوعی چون مربع، مثلث، لوزی، چهارخانه همراه با صلیب شکسته، دایره، بیضی و خطوط موج و زیگزاگ، نمود پیدا می‌کنند (شادقزوینی ۱۳۸۸، ۱۰). تبدیل نقش مایه‌ای مشخص به نقشی کاملاً انتزاعی، به دلایل مختلفی رخ می‌دهد. گاهی هنگام بازآفرینی توسط بافنده، جزئیاتی از نقش، حذف یا بدان افزوده می‌شود و به این شکل، به تدریج از شکل اصلی خود فاصله می‌گیرد. گاهی تغییرات در شکل و نام نقش به حدی است که شناسایی نقش اصلی مشکل و در برخی موارد، غیرممکن می‌شود. گاهی نام نقش انتزاعی با شکل آن تناسب دارد و گاهی نام‌ها مناسب به نظر نمی‌رسند (کیان ۱۳۸۱، ۱۰۶). نقوش انتزاعی بافته‌ها، در برگیرنده انواع نقوش جانوری، انسانی، حیوانی، گیاهی و اشیاء و سایر عوامل طبیعی بوده و با احساس و اندیشه هنرمند درآمیخته شده و نهایتاً، به صورت نقشی مجرد از طبیعت پدید آمده است. این نقوش، در کنار ساختار ساده و تجریدیافته‌شان، برخی اوقات نماد و سمبلی از عنصر اولیه هستند (خالقی ۱۳۹۲، ۱۰۲). به کارگیری خلاقیت شخصی هنرمند در نقش‌پردازی این نقوش، سبب خلق نشانه‌های تصویری‌ای شده که با پردازش ذهنی هنرمند از طبیعت فاصله گرفته و به این دلیل، به سختی می‌توان این نقوش را با اشیاء پیرامون مطابقت داد. نقوش به کار رفته در گلیم گیلان در جدول (۳) و در قالب تصویر نشان داده شده‌اند.

جدول ۳. نقوش به کار رفته در گلیم گیلان (نگارندگان)

حیوانی: چهارپایان				
شغال	خرگوش	اسب و انسان	گاو	گوزن
حیوانی: طنابداران		حیوانی: چهارپایان		
ماهی	شیر	گره	آهو	ببر
حیوانی: پرندگان		حیوانی: خزندگان		حیوانی: بندپایان
اردک	اردک	لاک پشت	مار	خرچنگ
حیوانی: پرندگان				
طاووس	غاز	اردک	اردک	اردک

حیوانی: پرندگان				
				
کبوتر	کلاغ	خروس	جوجه	گنجشک
گیاهی: گل		حیوانی: پرندگان		
				
لاله	شانه بسر	پروانه	پروانه	پروانه
گیاهی: درخت		گیاهی: میوه		
				
سرو (بوته چقه)	کاج	سیب	سیب	توت فرنگی
اشیا: وسایل روزمره				
				
بیل	صندوق	شانه	گلدان	دوک
انسان				
				
پسر	پسر	دختر	دختر	دختر
انتزاعی				
				
انگشتی	خلیل	آینه	S (اس)	تخته ای
				
تقش شاخ	سینی	سربازی	آینه گل	خرجنگی یا شش ضلعی

۷. رنگ‌های گلیم گیلان

رنگ‌های مورد استفاده در گلیم گیلان، رنگ‌هایی شاد، تند، درخشان و متنوع‌اند که از طبیعت زیبا و سرسبز منطقه سرچشمه گرفته‌اند. به‌کارگیری رنگ‌های تند، درخشان و پرکنتراست در کنار یکدیگر، ترکیبی زیبا ایجاد نموده که در عین تضاد، ارتباط مناسبی با هم برقرار کرده و به‌خوبی در کنار یکدیگر می‌نشینند. زمینه کار در گلیم گیلان، معمولاً روشن و نقوش تیره هستند. رنگ زمینه نیز اغلب سفید، شیری، سبز کم رنگ، طوسی کم رنگ، گسی کم رنگ است که نقوش با کنتراست قوی روی آن می‌آیند. بافندگان به‌منظور مشخص نمودن نقش، معمولاً رنگ گرم، سرد، تیره و روشن را در کنار هم به‌کار می‌برند که رنگ غالب آنها مشکی، سفید و قرمز است (محمدی ۱۳۹۳، ۱۲۱). در میان رنگ‌های به‌کار رفته، تمامی رنگ‌ها به جز رنگ زرد از دوام خوبی برخوردارند؛ لیکن پس از گذشت حدود پنجاه سال، شروع به رنگ باختن کرده و اگر رنگ آنها تثبیت نشده باشد، به‌تدریج محو می‌شوند. در صورت صباغی شدن گلیم به روش‌های سنتی با استفاده از رنگ‌های طبیعی، به‌مرور زمان رنگ‌های آن جلوه‌ای زیباتر و رنگی پخته‌تر به خود می‌گیرند (اسماعیل‌زاده ۱۳۸۱، ۲۶ - ۲۷).

در لباس‌های طراحی شده، رنگ‌های قرمز، سفید و مشکی غالب است. رنگ‌های زرد، سورمه‌ای و سبز از جمله رنگ‌های به‌کار برده شده در آنهاست. در تمامی لباس‌ها سعی شده از رنگ‌های پر کنتراست و شاداب استفاده شود و لازم به ذکر است که انتخاب این رنگ‌ها بر اساس رنگ‌های به‌کار رفته در انواع گلیم گیلان است (جدول ۴).

۸. لباس محلی زنان و مردان گیلان

لباس سنتی و محلی، نشان‌دهنده باور، ذوق، پیشه و ارتباط مردم یک منطقه با طبیعت اطرافشان است. لباس‌های محلی گیلان با وجود زیبایی خاص خود، با عقاید مذهبی مردمان این خطه منافاتی نداشته و به همین دلیل مورد استقبال مردم گیلان قرار گرفته و هم‌چنان در مناطق مختلف استان از این لباس‌های محلی استفاده می‌شود. در مناطق مختلف گیلان، لباس زنان و مردان گیلانی تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند. برای مثال، لباس محلی در منطقه شرق، قاسم‌آبادی، در غرب، تالشی و در مرکز استان، رسوخی نام دارد. لچک، روسری، سربند، پیراهن، جلیقه، کت، دامن، شلوار و چادرشب قسمت‌های مختلف لباس محلی زنان و پیراهن، جلیقه، شلوار گشاد، شال کمر و کلاه نمدی، اجزای لباس محلی مردان گیلان را تشکیل می‌دهند (تصویر ۳). لباس محلی گیلانی به‌ویژه لباس زنان، رنگین‌کمانی از رنگ‌های مختلف است و این رنگ‌ها، ملهم از طبیعت بکر گیلان می‌باشند. با وجود این تعدد کثیر رنگ، بالتبع تضاد رنگی بیش‌تری در لباس محلی گیلان دیده می‌شود و این امر سبب شده تا لباس محلی گیلان، شادترین لباس جهان به‌شمار آید (www.hamshahrionline.ir). از دیگر ویژگی‌های این لباس‌ها، عدم به‌کارگیری نقوش متنوع حیوانی، گیاهی، انسانی و غیره می‌باشد و در اغلب موارد، تنها از نوارهای رنگی به‌خصوص در پایین دامن استفاده می‌شود. به

صناعات
همراه ایرا

سال سوم، شماره ۱، بهار و تابستان ۹۹

۷۳

تصویر ۳: لباس محلی زنان و مردان گیلان (نگارندگان).

این خاطر، فضای منفی ناخوشایندی به چشم بیننده نمی‌رسد. کاربرد پولک و سکه در جلیقه، روسری و گاه در قسمت کمر بلوز زنان از لوازم تزئینی این لباسها محسوب می‌شوند. رنگ‌های قرمز و مشکی، بیش‌ترین کاربرد را در لباس محلی زنان دارند. به بیان ساده‌تر می‌توان اظهار کرد که لباس‌های محلی گیلان تبلوری از درخشش رنگ‌هاست و استفاده از نقوش در تزئین این لباس‌ها دیده نمی‌شود. در پژوهش حاضر سعی شده تا در طراحی لباس‌های فرم اداری ست زنانه و مردانه که شامل ماتتو و کت می‌باشد، هم نقش و هم رنگ کاربرد داشته باشند و در این خصوص، از رنگ‌ها و نقوش‌های موجود در گلیم گیلان در طراحی لباس استفاده شده است. اما به دلیل ماهیت رسمی این پوشاک، در عین زیباسازی، سعی شده است تا با به حداقل رساندن تعداد و تضاد رنگی و حتی در برخی موارد تعدد نقوش، ساختار رسمی و اداری این پوشاک حفظ شود.

۹. کاربرد نقوش گلیم گیلان در لباس‌های ست فرم اداری زنانه و مردانه

تحقیقات نشان می‌دهند که نوع، نحوه، کیفیت و شکل پوشش ایرانیان از ابتدا تا عصر حاضر، اگرچه تغییرات و تحولاتی را پشت سر گذاشته اما در میان سایر ملت‌ها، مشخص و کم‌نظیر بوده است. از جمله تغییرات موجود در پوشاک ایرانیان، می‌توان به تأثیرات متقابل فرهنگی بین آنان و سایر ملت‌ها اشاره کرد (مقدس جعفری و نجفی اصل ۱۳۸۳، ۱۲۴). لباس‌های محلی، برگرفته از آداب و رسوم هر منطقه و شرایط موجود آن خطه است. استان گیلان نیز از این قاعده مستثنی نیست. شکل‌گیری تمدن در ناحیه گیلان هزاران سال پیش از میلاد قدمت دارد و در طول این مدت دراز، پوشاک مردم ناحیه، تغییر و تحولات گسترده‌ای را از سر گذرانده است. پدیده شهرنشینی از جمله موارد مهم در تحول ساختار لباس هر قوم می‌باشد. با شکل‌گیری مراکز و نهادهای دولتی، فرهنگی و ادارات، شکل دیگری از روابط و حتی تن‌پوش‌ها رقم زده می‌شود. حال می‌توان برای متحدالشکل شدن لباس کارمندان یک مکان از یونیفرم^۲ استفاده کرد. لباس کار، لباس هم‌سان، لباس متحدالشکل، یک فرم یا یونیفرم به مجموعه لباسی اطلاق می‌شود که توسط اعضای یک نهاد استفاده می‌شود. این لباس‌ها مشابه یکدیگر هستند و باعث شناسایی آسان‌تر اعضای یک مجموعه توسط خود آنان یا توسط دیگران می‌شوند. امروزه، بسیاری از سازمان‌ها از لباس کار استفاده می‌کنند. در پژوهش حاضر، با توجه به پنج نوع نقش گلیم گیلان (نقوش حیوانی، گیاهی، اشیاء، انسانی و انتزاعی)، برای هر نقش، دو لباس فرم اداری بر اساس ست مردانه و زنانه طراحی شده است. لازم به توضیح است که طراحی هر یک از لباس‌ها بر اساس ماهیت یک نهاد صورت گرفته است اما انتخاب نقش برای هر نهاد با تفکر نگارندگان بر اساس نماد آن نقش صورت گرفته است که در جدول (۴) ذکر شده‌اند. طرح‌ها بدین شرح می‌باشند: طرح با نقش حیوانی اردک برای سازمان دامپزشکی کشور (طرح ۱)؛ طرح با ترکیب بندی درخت سرو که نشان از استقامت و آزادی است، برای شورای عالی جوانان (طرح ۲)؛ طرح بر اساس گل‌دان چیدمان شده، برای سازمان میراث فرهنگی (طرح ۳)؛ طرح با تصویر انسان که دختر و پسر را نمایش می‌دهد و نشان از شادابی و نشاط است، برای کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان (طرح ۴) و طرح با نقش انگور و یا ترازو برای نهاد کشاورزی (طرح ۵). برای استفاده از نقوش گلیم گیلان در لباس باید آنها را از لحاظ شکل و فرم در نظر گرفته و با قابلیت الگویی لباس و تزیینات قابل استفاده در پوشاک سنجید.

۱۰. تجزیه و تحلیل

نقوش گلیم گیلان، مملو از رمز و راز است زیرا در بردارنده اندیشه عمیق بافنده نسبت به پیرامون خویش است. بنابراین، یکی از مسائل مهمی که درباره گلیم گیلان حائز اهمیت و قابل توجه است جایگاه نمادگرایی این نقوش می‌باشد. اسطوره‌ها و نقش‌های نمادین در هر اقلیمی با توجه به ویژگی‌های خاص فرهنگی، مذهبی، اجتماعی و آداب و رسوم آن اقلیم شکل گرفته و رفته‌رفته از شکلی به شکل دیگر تغییر و تکامل می‌یابند. اما نکته قابل ملاحظه این است که در گیلان، نمادها و اسطوره‌ها ویژگی مشخصی را در بر ندارند که آنها را از اسطوره‌های سایر مناطق جدا سازد. بنابراین، نقش‌های مورد استفاده در گلیم گیلان معنای نمادین یکسانی با نقوش سایر مناطق دارند. در پژوهش حاضر، با توجه به پنج نوع نقش گلیم گیلان

(نقوش حیوانی، گیاهی، اشیاء، انسانی و انتزاعی)، برای هر گروه، یک نقش بر اساس نظر بومیان منطقه مطرح شده و نماد آن بیان گردیده است (جدول ۴). سپس به تحلیل چگونگی به‌کارگیری یکی از این ۵ گروه نقش در لباس پرداخته می‌شود. بدین منظور، نقش گلدان (طرح ۳ جدول ۴) از گروه اشیای روزمره، مورد هدف قرار گرفته است. به دلیل کاربرد نقش گلدان در طراحی لباس زنانه و مردانه، این ست برای سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری پیشنهاد شده است. از جمله وظایف سازمان مذکور، برنامه‌ریزی و تهیه طرح‌های تعمیر، مرمت، بازسازی، احیاء، حفاظت و حراست از آثار، بناها و مجموعه‌های ارزشمند فرهنگی و تاریخی استان و نظارت بر حسن اجرای آنهاست. همچنین حمایت از توسعه کمی و بهبود کیفی محصولات صنایع‌دستی و هنرهای سنتی، حمایت از هنرمندان و صنعتگران صنایع‌دستی و هنرهای سنتی، معرفی آثار ارزشمند فرهنگی، تاریخی و صنایع‌دستی از طریق برگزاری نمایشگاه‌ها و ایجاد موزه‌ها و سایر وسایل ارتباطی در سطح استان، نظارت بر کارگاه‌های تولیدی و آموزشی صنایع‌دستی در سطح استان، معرفی و اطلاع‌رسانی در خصوص ارزش‌های میراث فرهنگی، آثار تاریخی و تمدنی و نیز ویژگی‌های صنایع‌دستی و هنرهای سنتی استان، تحقیق و پژوهش در خصوص میراث فرهنگی، باستان‌شناسی، مردم‌شناسی، صنایع‌دستی و هنرهای سنتی استان، بررسی و تحقیق در زمینه‌های مردم‌نگاری، مردم‌شناسی، انسان‌شناسی، زیستی و شناخت فرهنگ بومی مناطق مختلف استان با همکاری و هماهنگی پژوهشگاه میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری قابل انجام است. لذا از نقش گلدان گلیم گیلان برای معرفی سازمان میراث فرهنگی استان در این پوشاک استفاده شده است. در طراحی این لباس، برای برش و تفکیک و رسم مجدد نقش گلدان در کیفیتی قابل قبول از نرم‌افزار فتوشاپ استفاده شده است و سپس این نقش با توجه به طراحی مورد نظر که دو ردیف عمودی از تکرار نقش گلدان در قسمت جلوی کت و مانتو می‌باشد بر روی لباس مونتاژ گردیده است. در این لباس، تنها از یک نقش گلدان استفاده شده و از ادغام و تلفیق نقوش متفاوت با یکدیگر پرهیز شده است. نقش گلدان به‌صورت تکرار تک عنصر در حالت قرینه شکل گرفته که نقش و بافت جدیدی را تشکیل داده است. چگونگی انتخاب رنگ‌ها بر اساس کاربرد رنگ در انواع گلیم‌های معرفی شده در پژوهش می‌باشد و باید متذکر شد که در این لباس، تنها از رنگ مشکی و زرد استفاده شده است و جهت هماهنگی در ست مردانه و زنانه، علاوه بر رنگ در نقوش، در لبه آستین ست زنانه و در یقه ست مردانه از رنگ استفاده شده است.

جدول ۴. کاربرد نقوش گلیم گیلان در ست فرم لباس اداری (نگارندگان).

کاربرد نقش در طراحی ست اداری لباس		آنالیز نقش	نقش گلیم	نماد	نوع نقش	شماره طرح نهاد پیشنهادی
لباس مردان	لباس زنان					
				رزق، آب (شادقزوینی ۱۳۸۸، ۱۱).	حیوان، پرنده، ارک ^۶	سازمان دامپزشکی کشور طرح ۱
				جاودانگی و روح زندگی دائم (احمدی‌بیام ۱۳۸۸، ۵)، درخت کیهانی و دارای ارزش‌های کیهانی (ریاضی ۱۳۷۵، ۶۷)؛ بوته‌های پشت به هم، مفهوم قهر و بوته‌های رو به هم مفهوم آشتی، بوته کوچک داخل بوته بزرگ نقش مادر و بچه (باوری ۱۳۸۹، ۱۴۴)، استقامت، پایداری، پایدردی، آزادی.	گیاهی، درخت، بنه چینه (درخت سرو) ^۵	شهرای عالی جوانان طرح ۲
				عدم بار معنایی نمادگرایانه، استفاده مکرر در دست‌بافته‌ها (اکبری، صنوبر، و طول گیلانی ۱۳۹۵، ۴۳۹).	اشیاء، وسایل روزمره، گلستان ^۳	سازمان میراث فرهنگی طرح ۳
				شادابی و سرزندگی (شادقزوینی ۱۳۸۸، ۱۲)، سر بونه، نشان آزاداندیشی.	انسانی، دختر و پسر ^۷	کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان طرح ۴
				برگرفته از طبیعت پیرامون (همان، ۱۰)؛ نقش‌های در هم تنیده، بیانی از دوستی یا دست‌های در گردن هم، نقش‌های تکرارشونده با تضاد در رنگ و فرم، بیانی از شب و روز، مرگ و زندگی، آمدن و رفتن، خیر و شر (همان‌جا)؛ روح همبستگی و عاطفی مردم گیلان.	لینزای، انگور (تازوی) ^۸	نهاد کشاورزی طرح ۵

۱۱. نتیجه گیری

صنایع دستی ایران به عنوان یکی از مراکز شناخته شده در جهان، دارای سابقه ای درخشان و طولانی است. گلیم بافی در گیلان اگرچه یکی از هنرهای دستی چندان مطرح نسبت به سایر دست ساخته های این منطقه نمی باشد، اما آن چه هست نقش، رنگ و بافت خیره کننده آن است. تنوع در نقوش گلیم گیلان به قدری زیاد است که می توان با تلفیق این نقوش با یکدیگر به نقوشی جدید، بدیع و زیبا دست یافت. به طور کلی می توان چنین عنوان کرد: گلیم گیلان به لحاظ طرح به دو دسته طرح بر اساس ساختار و طرح بر اساس نقش، دسته بندی می شود. طرح بر اساس ساختار را به پنج گروه (واگیره ای، قالی، ترنج دار، مَحرمات، تصویری) و طرح بر اساس نقش را می توان به پنج دسته (حیوانی، گیاهی، اشیاء، انسانی، و انتزاعی) تقسیم کرد که در میان این پنج دسته، نقوش انتزاعی، از پرکاربردترین و متنوع ترین نقوش موجود روی گلیم گیلان به شمار می آیند. بررسی صورت گرفته بر هر یک از طرح های گلیم گیلان و دسته بندی آنها بر اساس نقش، حاکی از آن است که نقوش انتزاعی بیشترین کاربرد و نقوش حیوانی، اشیاء، انسانی و گیاهی به ترتیب حداقل کاربرد را داشته اند. کاربرد این نقوش و طرح ها در گلیم گیلان ارتباط مستقیمی با باورهای بافنده، شرایط آب و هوایی، زندگی روزمره، خوراک، پوشاک و مواردی از این قبیل دارد و دارای معنایی نمادین می باشد. پژوهش حاضر، ضمن مطالعه نقوش گلیم گیلان، امکان استفاده از نقوش یاد شده را در دو نوع پوشاک زنانه و مردانه در قالب ست اداری نشان می دهد. هر سازمان و یا نهادی به دلایل مختلف اقدام به تهیه لباس متحدالشکل برای پرسنل و کارکنان خود می کند که نیاز به تأمین پارچه، رنگ، نقش و دوخت مناسب دارد و تحت عنوان یونیفرم از آن یاد می شود. لباس فرم برای هر مجموعه می تواند با مزایایی هم چون کاربرد تبلیغاتی، ایجاد پرستیژکاری و بالا بردن اعتبار آن نهاد همراه باشد و باید با اهداف سازمان، اقلیم محیطی، آب و هوا، محیط کار و حفظ شخصیت کاری مطابقت داشته باشد. در این پژوهش، لباس ها بر اساس پنج نقش از نقوش حیوانی، گیاهی، اشیاء، انسانی و انتزاعی و بر اساس ست اداری مردانه و زنانه و برای یک سازمان به خصوص و مرتبط با اهداف آن سازمان طراحی شده اند. این طرح ها، با در نظر گرفتن کلیه جوانب فرهنگی، تاریخی و آیین ها و مراسم مردم گیلان انتخاب شده و تلاش بر این بوده است که امکان ایجاد تنوع و تغییر مداوم در آنها محفوظ بوده و پس از چندی، به محاق فراموشی سپرده نشده و در اصطلاح، دِمُده نشوند. کاربرد نقوش و رنگ در ست مردانه و زنانه هیچ گونه ارتباط معنایی ویژه ای با کاربر لباس (مؤنث و مذکر) نداشته و تنها جنبه تزئینی دارند. اما انتخاب نقش برای هر نهاد با تفکر نگارندگان صورت گرفته است.

سوالات مطرح شده در مقاله عبارتند از: ۱) آیا نقوش به کار گرفته شده در گلیم گیلان قابلیت کاربرد در پوشاک به ویژه ست اداری زنانه و مردانه را دارند؟ ۲) آیا طراحی این پوشاک، تنها در این منطقه کاربرد دارد؟ در پاسخ به پرسش اول باید چنین عنوان کرد که گلیم از جمله گلیم گیلان با داشتن نقوشی که با برش های لباس قابل تطبیق است و هم چنین دارا بودن مفاهیم نمادین هم سو با اهداف سازمان انتخابی در استان، به عنوان منبعی سرشار از فرهنگ غنی گیلانی می تواند به راحتی در لباس زنان و مردان به ویژه در ست فرم اداری حضوری پر رنگ داشته باشد. در پاسخ به پرسش دوم باید اظهار نمود به این دلیل که نقش های مورد استفاده در گلیم گیلان معنای نمادینی یکسان با نقوش سایر مناطق دارند و این نمادها و اسطوره ها تنها مختص به فرهنگ گیلان نمی باشند لذا می توانند منبعی غنی از نمادها و الگوها برای لباس زنان و مردان غیر گیلانی نیز باشند.

پی نوشت ها

۱. درخت سرو از جمله نگاره های بسیار رایج و تکراری است که از دوره قبل از اسلام در نقشینه های پارچه های قلمکار و قالی به کار گرفته می شده و با آیین زرتشتی و سنن باستانی ایران همبستگی خاصی دارد (احمدی پیام ۱۳۸۸، ۲۵). نقش سرو به دلیل پراکندگی مناطق مورد کاربرد آن در طول تاریخ، دست خوش تحولاتی شده است. رایج ترین نمود آن بوته جقه است. بوته یا بته را که در اصطلاح رایج «بته جقه» خوانده می شود، می توان نمادی از تلفیق هنر و اندیشه دانست. گروهی از نشانه شناسان این نقش را نمادی از سرو می دانند که دست مایه یک ترکیب تازه و نو شده است (درجور ۱۳۹۴، ۶۰). بته جقه در بیش تر هنرهای دستی اعم از پارچه بافی،

گلیم بافی، قالی بافی استفاده شده است (یاوری ۱۳۸۹، ۱۴۴).

۲. درخت زندگی از شایع ترین نقوش گیاهی است که از هزاره های قبل بر روی آثار هنری تاریخ ایران و سرزمین های همسایه خودنمایی می کند. در بسیاری از جوامع، اعتقاد به درختی مقدس به نام درخت زندگی، داستان های فرهنگ عامیانه و اساطیری فراوانی را در این باره شکل داده است (عابد دوست و کاظم پور ۱۳۸۸، ۱۲۳).

3. Uniform

۴. نقش حیوانی، پرنده، اردک: مرغابی یا اردک نام پرنده ای است که کوچک تر از پرندگان هم خانواده خود مانند غاز و قو می باشد. به دلیل اینکه این پرنده تخم گذار است و بیش تر در آب زندگی می کند نمادی از رزق و آب بوده و تمثیلی از آب و آبتنی می باشد. به طور کلی اردک در نمادها، نشانه چشمه، برکه و یا رودخانه دایمی می باشد.

۵. نقش گیاهی، درخت، بنه جقه (سرو): درخت سرو به دلیل مقاومت بسیار در برابر طوفان و شرایط آب و هوایی سخت، حتی خم می شود اما هرگز نمی شکند و نمادی از استقامت، پایداری، پایداری و حیات جاودانه است و به این دلیل که بار و میوه ای نمی دهد و از متعلقات مبرا می باشد، نماد آزادی است.

۶. اشیاء، وسایل روزمره، گلدان: به طور کلی هیچ یک از نقوش اشیاء اعم از گلدان که استادکار گیلانی در بافت گلیم از آنها استفاده می نماید جنبه نمادگرایانه ندارند و صرفاً از جنبه تزئینی برخوردار می باشند. اما بافندگان گیلانی از این نقوش به کرات در دست بافته های خود بهره برده اند.

۷. انسانی، دختر و پسر: به طور کلی، پیکر انسان در یک اثر به معنی انتظار برای نوزاد و گرمی داشت یاد گذشتگان است. اما با توجه به تحقیقات میدانی صورت گرفته در میان بومیان گیلانی، استفاده از نقوش انسانی دختر و پسر جوان جز القای نشاط، سرزندگی، شور و هیجان معنای نمادین ویژه ای نداشته و خلاقیت هنرمند بافنده در به کارگیری این نقوش را نشان می دهد. هنرمندان بافنده به دلیل اینکه معتقد بودند سر، نماد اندیشه است، سر دخترهای جوان را بدون پوشش می بافتند تا نشانی از آزاداندیشی باشد.

۸. انتزاعی، انگور (ترازو): استفاده از نقوش انتزاعی که ملهم از طبیعت باشند، در گلیم گیلان بیش تر جنبه تزئینی دارد و هنرمند بافنده سعی می کند تا ترکیب بندی های خلاقانه قرینه و آینه وار در سطح گلیم ایجاد نماید. این نوع ترکیب بندی در مجموع نشان از روح هم بستگی و عاطفی مردم خطه گیلان دارد. البته با توجه به نوع تغییرات در ترکیب بندی، این معنای نمادین نیز تغییر می یابد. برای مثال، نحوه قرارگیری این نقوش در کنار یکدیگر می تواند مفاهیمی هم چون شب و روز، مرگ و زندگی، آمدن و رفتن، خیر و شر و دوستی را به مخاطب منتقل کند.

منابع

- احمدی پیام، رضوان. ۱۳۸۸. «ریشه یابی نقوش مشترک در قالی های ایران و هندوستان.» ماهنامه کتاب ماه هنر، ش. ۱۲۸: ۴۰-۳۴.
- اربابی، بیژن. ۱۳۸۷. «ارزیابی شیوه های طبقه بندی طرح و نقش فرش ایران.» فصلنامه علمی گلجام، ش. ۱۱: ۵۷-۷۴.
- اسماعیل زاده، حسین. ۱۳۸۶. مستندسازی هنرهای سنتی (هنرهای صناعی شهرستان رضوانشهر). همایش ملی هنرهای سنتی، اداره کل میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری استان گیلان با همکاری پژوهشکده هنرهای سنتی کشور، رشت.
- اکبری، فاطمه، ناصر صنوبر، و نگار طول گیلانی. ۱۳۹۵. «بررسی سلیقه و ترجیح خرید گردشگران داخلی در خرید صنایع دستی؛ مطالعه موردی: گلیم گیلان.» فصلنامه مدیریت شهری، ش. ۴۵: ۴۳۵-۴۴۸.
- خالقی، موسی الرضا. ۱۳۹۲. «بررسی طرح و نقش در گلیم ورنی های منطقه آذربایجان.» ماهنامه کتاب ماه هنر، ش. ۱۷۶: ۹۶-۱۰۳.
- درجور، فاطمه. ۱۳۹۴. مطالعه نقش مایه ی بنه جقه در فرش ایران. فصلنامه علمی گلجام، ش. ۲۸: ۵۹-۷۲.
- رستمی، مصطفی، و مزگان قاسمی. ۱۳۹۵. «مطالعه تطبیقی نقوش گلیم تالش در ایران و گلیم ترکیه.» همایش بین المللی شرق شناسی، تاریخ و ادبیات فارسی، ارمنستان، دانشگاه دولتی ایروان ارمنستان با همکاری مؤسسه سفیران فرهنگی مبین.
- ریاضی، محمدرضا. ۱۳۷۵. فرهنگ مصور اصطلاحات ایران. تهران: دانشگاه الزهرا.

- شاد قزوینی، پریسا. ۱۳۸۸. «تنوع نقش در گلیم‌های دست بافت گیلان». ماهنامه کتاب ماه هنر. ش. ۱۲۸: ۴-۱۵.
- طول گیلانی، نگار. ۱۳۹۳. «تأثیر آمیخته بازاریابی با تأکید بر ویژگی‌های هنری محصول بر قصد خرید (شواهدی از گلیم گیلان)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
- عابد دوست، حسین، و زیبا کاظم پور. ۱۳۸۸. «صورت‌های متنوع درخت زندگی بر روی فرش‌های ایرانی». فصلنامه علمی گلجام. ش. ۱۲: ۱۲۳-۱۳۹.
- قاسمی اندرود، مریم. ۱۳۸۹. نقش و رنگ دستبافته‌های تالش. رشت: فرهنگ ایلیا.
- کیان، مریم. ۱۳۸۱. «نقوش در زیراندازهای اردبیل». ماهنامه کتاب ماه هنر. ش. (۵۳ و ۵۴): ۱۰۴-۱۱۱.
- محمدی، زکيه. ۱۳۹۳. «مطالعه تطبیقی نقوش دستبافته‌های استان گیلان (چادرشب، گلیم و جوراب)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه سمنان.
- مقدس جعفری، محمدحسن، و عبدالله نجفی اصل. ۱۳۸۳. «پوشش ایرانیان». فصلنامه علمی مطالعات ایرانی. ش. ۵: ۱۲۳-۱۴۶.
- یاوری، حسین. ۱۳۸۹. شناخت گلیم و گلیم مانده‌های ایران. تهران: سیمای دانش.
- <https://www.hamshahronline.ir>

particular organization; which is related to the goals of that place. These designs have been selected by taking into account all the cultural and historical rituals and ceremonies of the people of Gilan. They have been presented to explore the possibility of encouraging diversity and continuous changes in them after negligence, for not going out of fashion. The results indicate that the motifs of such kilims have been in harmony with the natural environment of the region, which is formed and developed over thousands of years. Using such traditional motifs in clothing design is an attempt to change the modern clothing fashion with a formal and official nature.

Keywords: Gilan Kilim, Motifs, Clothing Design, Office Uniforms.

صناعات
همراه ایرا

سال سوم، شماره ۱، بهار و تابستان ۹۹

■ Identifying the Motifs of Gilan Kilim and Its Application in Designing Men's and Women's Office Uniforms

Sepideh Nosrati Liālamāni

MA in Graphics, Department of Art, Shahed University, Tehran, Iran.

Atieh Yuzbāshi

Ph.D. Candidate in Research in Art, Shahed University, Tehran, Iran (Corresponding Author).

Email: atiehyoubashi@yahoo.com

Receive Date: 5 April 2020, Accept Date: 11 July 2020

Iranian handicrafts have a brilliant, long history and Iran is considered one of the main centers of this field in the world. *Kilim* (a flat tapestry-woven carpet) is one of the branches of handicrafts and kilim weaving in Gilan, in comparison to other branches of the handicrafts in this region, is regarded as one of the most important fields with stunning patterns, colors and textures. The variety of Gilan kilim designs and motifs is so great that by putting them together, some new, original and beautiful motifs would be achieved. Throughout history clothing has always represented the culture, personality and dignity of individuals and due to its great importance in people's lives, it must have been rooted in people's traditions and beliefs.

The purpose of this study is to identify outstanding aesthetic potentials in Gilan kilim, and to provide a situation where these old and traditional designs and motifs can be used in designing modern clothes in the form of office suits. The present study seeks to answer the following questions: Could the patterns of Gilan kilim be used in clothing, especially for men's and women's office uniforms? Could the designs of such clothes only be applied in this area? The statistical population in the present research is the motifs of Gilan kilims and the sample size is 28 kilims. Based on library and field studies, and descriptive-analytical methodology and qualitative study method, these designs and motifs, as an unwritten encyclopedia of local historical symbols, can also be effective in the growth and development of other arts.

In terms of design, Gilan kilim is classified into two categories: designs based on structure and those based on motifs. The structure-based designs can be divided into five groups, including: *vāgire'i* (adjacent/interlocking patterns), *moharramāt* (striped pattern), *qābi* (frame-like), *toranj-dār* (medallion) and pictorial; and the motif-based designs are the same in number and can be categorized as: zoomorphic, vegetal, objects, humans, and abstract. Among these five designs, abstract designs are the most widely used and diverse ones seen on Gilan kilim. The application of such designs in these textiles is directly related to the beliefs of the weaver, weather conditions, daily life, food, clothing and the like, with symbolic meanings. The present study aims at studying the motifs of Gilan kilim, and it shows the possibility of using the mentioned designs in both types of women's and men's clothing in the form of office uniforms. The suits of each set could provide some benefits such as advertising purposes, giving prestige and increasing the credibility of that institution. All this should be prepared with regard to the goals of the organization, environmental climate, working environment and maintaining working personality.

In this study, clothes are designed on the basis of the five motifs of animals, plants, objects, humans and abstract shapes and they should consider masculine and feminine office suits for a

صناعات
همراه ایرا

سال سوم، شماره ۱، بهار و تابستان ۹۹

۲۲۰